

Η ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗ ΕΛΛΑΣ

ΠΑΡΕΤΗΡΗΘΗ ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων, τὰ ὅποια ἔφερον εἰς τὴν ἀρχαιότητα οἱ ποταμοί, τὰ ὄρη, αἱ νῆσοι καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἑλλάδος—π.χ. τὰ ὀνόματα Ὑμηττός, Βριληττός, Ἴλισός, Κηφισός, Πάρνης, Παρνασός, Ἐρύμανθος, Κόρινθος, Τίρυνς, Κνωσός καὶ πλεῖστα ἄλλα—δὲν ἐξηγοῦνται ἢ δυσκόλως ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, προσέτι δὲ ὅτι ὁ σχηματισμὸς αὐτῶν συχνὰ εἶναι ὅμοιος μὲ τὸν σχηματισμὸν τοπωνυμιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται εἰς χώρας τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐκ τούτου συνεπέραναν, ὅτι πρὸ τῶν Ἑλλήνων κατοικοῦν τὴν Ἑλλάδα, τὴν Κρήτην καὶ τὰς Κυκλάδας λαοὶ συγγενεῦντες μὲ μικρασιατικούς, τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο εἶναι σύμφωνον μὲ τὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, αἵτινες ἀναφέρουν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ πολλοὺς τόπους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, Κᾶρας καὶ Λέλεγας, περὶ δὲ τῶν Λυκίων τῆς μεσημβρινοδυτικῆς ἄκρας τῆς Μ. Ἀσίας βεβαιοῦν, ὅτι μετηνάστευσαν ἐκεῖ ἐκ τῆς Κρήτης. Ἐπίσης ἀναφέρονται μετὰ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἰδίως τῆς βορειοτέρας, οἱ Πελασγοὶ καὶ οἱ Θραῖκες, περὶ αὐτῶν δὲ εὐλόγον φαίνεται νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι ἦσαν συγγενεῖς βορειοτέρων λαῶν, κατεχόντων τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Περὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν λαῶν τούτων καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν αὐτῶν παρέσχον πολυτίμους εἰδήσεις αἱ ἀνασκαφαί, αἵτινες

κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τόσον ἀπροσδοκίτως ἐφώτισαν τοὺς σκοτεινοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος τὰ ἕξ αὐτῶν δὲ γενικώτατα καὶ πρὸς τὸ παρὸν πιθανώτατα φαινόμενα πορίσματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

Εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Βοιωτίας, ἀνεκαλύφθησαν πολυάριθμοι συνοικισμοὶ ἀνερχόμενοι εἰς τὸν νεολιθικὸν λεγόμενον αἰῶνα, εἰς τὴν ἐποχὴν δηλαδή, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μέταλλα ἦσαν ἀκόμη ἀγνωστα καὶ τὰ πλεῖστα καὶ κυριώτατα ἐκ τῶν ὄπλων καὶ ἐργαλείων κατασκευάζοντο ἐκ λίθου. Ὁμοίων συνοικισμῶν ἢ ὑπαρξίς ἐβεβαιώθη εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Κρήτην, εἰς τὰς λοιπὰς δὲ χώρας τῆς Ἑλλάδος εὐρέθησαν τοῦλάχιστον μεμονωμένα λίθινα ἐργαλεῖα. Ταῦτα εἶναι τὰ ἀρχαιότατα λείψανα, τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος κατέλιπεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποδεικνύεται δ' ἕξ αὐτῶν, ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἤδη οἱ προελληνικοὶ ἐκεῖνοι λαοὶ ἐγνώριζον νὰ ὀχυρώνουν τοὺς συνοικισμοὺς τῶν μὲ πολλαπλοῦς λιθοκτίστους περιβόλους, νὰ οἰκοδομοῦν λιθίνας οἰκίας, νὰ πλάττουν καὶ νὰ ζωγραφοῦν ὠραῖα πῆλινα ἀγγεῖα, νὰ κατασκευάζουν πῆλινα καὶ λίθινα εἰδώλια, νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν κ. λ. π.

Ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἐπομένου αἰῶνος, τοῦ χαλκοῦ, παρουσιάζει εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα τὸ ἀξιοσημείωτον φαινόμενον, ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὰς ἀρχὰς εἶναι καθόλου κατώτερος τοῦ νεολιθικοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ κατόπιν ἐπὶ αἰῶνας μένει εἰς βαθμίδα σχετικῶς ταπεινὴν. Τοῦτο πιθανώτατα πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἔλευσιν νέων λαῶν, οἵτινες ἦσαν μᾶλλον ἀπολίτιστοι τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων, ἀλλὰ πολεμικώτεροι, καὶ ἔνεκα τούτου ὑπερίσχυσαν. Ὑπάρχουν δὲ λόγοι ἱκανοὶ πείθοντες, ὅτι ἦσαν οὗτοι οἱ πρῶτοι *ἑλληνικοὶ* λαοί, οὓς ὁποίους ἀπαντῶμεν πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου. Τὴν ταλαιωτέραν αὐτῶν πατρίδα δὲν γνωρίζομεν ἀκριβέστερον, βεβαίως ὅμως κατέβαινον ἀπὸ βορρᾶ, ἢ ἀρχὴ δὲ τῶν εἰσβολῶν αὐτῶν συμπίπτει περίπου μὲ τὸ τέλος τοῦ λιθικοῦ αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ χαλκοῦ καὶ δύναται νὰ τεθῆ γενικῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος (2500 - 2000 π. Χ.). Ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ἐξηπλώθησαν

βαθμηδὸν νοτιώτερον, διότι αἱ εἰσβολαὶ ἐξηκολούθησαν ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἔφερε νέα πλήθη, τὰ ὅποια ἐζήτουν ὁμοίως ἐγκατάστασιν, ἤδη δὲ πρὸ τῶν μέσων τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος οἱ Ἕλληνες εἶχον, ὡς φαίνεται, ἐπικρατήσει ὄχι μόνον εἰς τὰς βορειότερας χώρας, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι εἶχον βεβαίως κατὰ μέγα μέρος ἐκτοπισθῆ ἢ ὑποταχθῆ, ὅτι δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μακρῶν ἀγώνων ὁ μὲν πολιτισμὸς αὐτῶν ἐξηφανίσθη, ὁ δὲ τῶν βαρβάρων κατακτητῶν οὔτε ἐξ ἑαυτοῦ ἠδύνατο νὰ προοδεύῃ πολὺ οὔτε ἐξωθεν νὰ λάβῃ γενναίαν ὄθησιν, εἶναι εὐνόητον.

Πολὺν διάφορος ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χαλκοῦ αἰῶνος. Ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων ἔγινε πιθανώτατα γνωστὴ εἰς αὐτὴν πρωϊμώτερον ἢ εἰς τὰ βόρεια τῆς Ἑλλάδος, αἱ δ' ἀπότομοι μεταβολαί, αἵτινες συνέβησαν ἐκεῖ, ὄχι μόνον δὲν ἐπέδρασαν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τῆς Κρήτης, ἀλλ' ἴσως μάλιστα ὠφέλησαν αὐτὴν ἐμμέσως. Ὅπωςδὴποτε ἤδη κατὰ τὴν μέσην μινωϊκὴν περίοδον—τὸν χαλκοῦν αἰῶνα τῆς Κρήτης διαιροῦν εἰς τρεῖς μεγάλας, *μινωϊκὰς* λεγομένας, περιόδους—, ἦτοι κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος, εὐρίσκομεν εἰς τὴν Κρήτην πολιτισμὸν ἀληθῶς καταπληκτικόν. Εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ τὴν Φαιστὸν ἐκτίσθησαν τότε μεγάλα καὶ πολυτελῆ ἀνάκτορα, ἡ κεραμεικὴ παρήγαγε θαυμασίας λεπτότητος καὶ ποικίλων χρωματισμῶν ἔργα, ἡ ζωγραφικὴ, ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ σφραγιδογλυφία ἔφθασαν ἐπίσης εἰς μεγάλην τελειότητα, τελευταῖον δ' ἐμορφώθησαν καὶ δύο συστήματα γραφῆς, τὸ μὲν παλαιότερον ἱερογλυφικῆς, τὸ δ' ὕστερότερον γραμμικῆς.

Ὡς συνάγεται ἐξ ἀσφαλῶν τεκμηρίων, οἱ αὐτόχθονες λαοὶ τῆς Κρήτης, οἵτινες ἀνέπτυξαν τὸν ὑπέροχον τοῦτον πολιτισμὸν, εὐρίσκοντο ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης μινωϊκῆς περιόδου εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν γειτόνων καὶ συγγενῶν πιθανώτατα κατοίκων τῶν Κυκλάδων ἴσως δὲ καὶ μετὰ τῆς μακρυνῆς Αἰγύπτου. Τοῦναντίον δὲ ἡ συνάφεια αὐτῶν

μετὰ τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος δὲν φαίνεται ὅτι ἦτο κατὰ τὰς δύο πρώτας μινωϊκὰς περιόδους τόσο στενή, ὅσον ἴσως θὰ περιέμενέ τις.

Κατὰ τὴν τρίτην ὁμοῦ μινωϊκὴν περίοδον, ἣτις ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 1600 π. Χ. περίπου, ὁ κρητικὸς πολιτισμὸς μεταφυτεύθη ἀθρόος, δύναται τις νὰ εἴπῃ, εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ πρῶτον, κατόπιν δὲ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ οὕτω οἱ ἑλληνικοὶ λαοὶ ἐγνώρισαν ἀνώτερον πολιτισμόν, πρὸ τοῦ ὁποίου ὁ μᾶλλον ἢ ἦττον πρωτόγονος ἰδικὸς τῶν ὑπεχώρησε βαθμηδὸν καὶ περιορίσθη εἰς ἀπόκεντρα μέρη. Ἡ μεταβολὴ δέ, ἣτις ἐπῆλθε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὰς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Κρήτης σχέσεις, ἐξηγεῖται ἀβιάστως ἕξ ὅσων εἴπομεν ἤδη ἐν ὄσφ ἡ Ἑλλάς εὕρισκετο εἰς ἀναστάτῳσιν ἕνεκα τῆς πρὸς μεσημβριάν προόδου τῶν Ἑλλήνων, δύσκολον ἦτο νὰ συνδεθοῦν καὶ διατηρηθοῦν σχέσεις στεναὶ μετὰ τῆς μεγάλης νήσου τὸ πρᾶγμα ἐγίνε δυνατόν, ὅταν κατέπασαν ἢ ἐμετριάσθησαν πολὺ αἱ σφοδραὶ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ταραχαί, ἰδρῦθησαν δὲ πολιτεῖαι μόνιμοι καὶ σταθεραί.

Ἐκ τῶν ἡπειρωτικῶν κέντρων, εἰς τὰ ὁποῖα ἤκμασεν ὁ νέος πολιτισμὸς, τὸ ἀρχαιότατον καὶ πλουσιώτατον ἦσαν αἱ Μυκῆναι, καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἀνεκαλύφθησαν τὸ πρῶτον — πρότερον ἢ εἰς τὴν Κρήτην — πολῦτιμα καὶ πολυάριθμα λείψανα αὐτοῦ. Ἐκ τούτου ὠνομάσθη τότε ὁ πολιτισμὸς οὗτος *μυκηναϊκός*, τὸ δὲ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ διήρκεσε, *μυκηναϊκὴ* ἐποχὴ.

Ἄλλ' ἢ τὰς τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐξάπλωσιν ἐξηκολούθησε καὶ μετὰ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πρὸ πάντων εἴλκυεν αὐτοὺς βεβαίως ἡ Κρήτη, διότι ἀκριβῶς ἡ διάδοσις τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν θαυμασιῶν αὐτοῦ ἔργων μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἐκείνων λαῶν ἔπρεπε νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ὄρεξιν αὐτῶν πρὸς κατὰκτησιν τῆς μεγάλης καὶ πλουσίας νήσου. Πραγματικῶς δὲ εἶναι πιθανὸν ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς κατώρθωσαν νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς μέρη αὐτῆς. Ἴσως μάλιστα ἐπροχώρη-

σαν ἔκτοτε καὶ μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Μ. Ἀσίας, καὶ ἔγιναν οὕτω ἔκτοτε κύριοι τῶν σπουδαιότερων ἐκ τῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔμελλε νὰ ἐκτυλιχθῇ ὁ ἱστορικὸς αὐτῶν βίος, ἢ τοῦλάχιστον ἔθεσαν τὸν πόδα εἰς αὐτάς.

Ἡ μυκηναϊκὴ ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τῆς ὁποίας τὴν μνήμην διετήρησαν οἱ μεταγενέστεροι διότι αὐτὴ εἶναι ἡ ἔνδοξος ἡρωϊκὴ ἐποχὴ τῶν ἑλληνικῶν παραδόσεων. Διέσωσε δὲ τὴν ἀνάμνησιν αὐτῆς ἡ ἔθνικὴ ἐπικὴ ποίησις τῶν Ἑλλήνων, ἣτις κατ' αὐτὴν ἔμορφώθη καὶ τὰ διηρικὰ ποιήματα, ἂν καὶ ὑστερώτερα, ὅμως εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην ἐποχὴν ἀναφέρονται. Ὅτι δὲ κατὰ τὴν νεωτέραν τοῦλάχιστον περίοδον τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἑλληνικὰ λογιζόμενα γένη ἐβασίλευον πανταχοῦ τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, δὲν δύναται εὐλόγως ν' ἀμφισβητηθῇ. Ἀλλὰ βεβαίως μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς χώρας ἀπετέλουν οἱ ἀρχαιότεροι κάτοικοι, οἵτινες εἶχον ὑποταχθῆ καὶ πιθανῶς ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξελληνισθῆ, εἰς τοὺς φόρους δὲ τῶν ὑπηκόων τούτων πρὸ πάντων ἔχρεώσθουν, ὡς φαίνεται, οἱ μυκηναϊκοὶ βασιλεῖς τὸν πλοῦτόν των καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας αὐτῶν καὶ τῆς τεχνικῆς ἰδιοφυΐας των ἠδυνήθησαν νὰ κατασκευάσουν τὰ μεγάλα μνημεῖα — τείχη ἀκροπόλεων, θολωτοὺς τάφους καὶ ἄλλα — τὰ ὁποῖα τόσον θαυμασμόν προκαλοῦν σήμερον.

Τὸ τέλος τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐπέφερεν ἡ τελευταία μεγάλη μετακίνησις ἑλληνικῶν λαῶν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἣτις εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεταναστεύσεως τῶν Δωριέων καὶ ἔγινε κατὰ τοὺς ἀρχαίους τὸ 1104 πρὸ Χριστοῦ. Ἄλλ' ἀναμφιβόλως καὶ ἡ μετανάστευσις αὕτη διήρκεσε μακρότατον χρόνον, κατ' αὐτὴν δὲ κατελύθησαν τὰ μυκηναϊκὰ βασίλεια, πόλεις ἐπίσημοι τέως ἡρημώθησαν ἢ περιέπεσαν εἰς ἀφάνειαν, ἐκ τῶν κατοίκων πολλοὶ ὑπεδουλώθησαν ἢ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκπατριθοῦν, αἱ τέχναι παρήκμασαν καὶ ἐν γένει ἐπεκράτησε κατάστασις ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Παρὰ τὰς καταστροφὰς ὅμως ταύτας ἡ δωρικὴ μετανάστευσις συμπλήρωσεν, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, τὸ μέγα ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ

τόσου χρόνου ἐπεδίωκον αἱ ἑλληνικαὶ φυλαί, τὴν τελείαν δηλαδὴ ἀφομοίωσιν τῶν ἀρχαιοτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὰς νήσους καὶ ἀκτὰς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐξηκολούθησε δ' ὁ ἱστορικὸς ἑλληνικὸς κόσμος, ὅστις προῆλθεν ἐκ τῆς κατακτήσεως τῶν Δωριέων, νὰ συνδέηται καὶ κατόπιν μετὰ τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν διὰ ποικίλων δεσμῶν καὶ δὲν ἐννοεῖται καλῶς ἄνευ τῆς γνώσεως ἐκείνων ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι ἡ ἐπικὴ ποίησις, τῆς ὁποίας τὰ ἀθάνατα ἔργα ἔτεριψαν καὶ ἐδίδαξαν τόσας γενεὰς Ἑλλήνων, ἐμορφώθη, ὡς εἶπομεν, εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, ὅτι τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ τὸ ἀρχέτυπον σχῆμα ἀνευρίσκεται ἤδη εἰς τὰς νεολιθικὰς οἰκίας τῆς Θεσσαλίας καὶ ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ λατρεία τῶν ἱστορικῶν χρόνων διετήρησαν ἐπίσης πλεῖστα πανάρχαια στοιχεῖα. Τὸ θαῦμα, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται κλασικὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ὀφείλει οὕτω πολλὰ εἰς τοὺς προδωρικοὺς πολιτισμοὺς καὶ εἰς τοὺς προελληνικοὺς λαοὺς, οἵτινες ἄλλως συγχωνευθέντες κατὰ μέγα μέρος μετὰ τῶν Ἑλλήνων μετέσχον — πιθανῶς σημαντικώτατα — καὶ ἀμεσώτερον εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ θαύματος ἐκείνου.

X. ΤΣΟΥΝΤΑΣ

